

Hoe nu verder met onze volkenkundige musea?

Marchinus Hofkamp

Het Tropenmuseum in Amsterdam is onlangs 'gered' door een bedrag van vijf miljoen euro per jaar gedurende vijf jaar. Dit als 'extra hulp' van minister Jet Bussemaker, die hiervoor de hand over haar hart heeft moeten strijken. Anders had ook dit museum de poorten moeten sluiten als gevolg van opgelegde bezuinigingen.

1. Tropenmuseum

2. Rijksmuseum Volkenkunde Leiden

Tropenmuseum 'gered'

Het Tropenmuseum 'gered' [1] met vijftientig miljoen euro, verdeeld over vijf jaar. Dit als 'extra hulp' van minister Jet Bussemaker, die hiervoor de hand over haar hart heeft moeten strijken. Anders had ook dit museum de poorten moeten sluiten als gevolg van opgelegde bezuinigingen. Zó krap zat dit museum dus bij kas, ondanks de (eveneens uit bezuinigings-oogpunt opgelegde) recente fusie met het Rijks Museum voor Volkenkunde in Leiden en het Afrika Museum in Berg en Dal. Hoe was dat mogelijk? Had het Tropenmuseum binnen het nieuwe conglomeraat 'Museum voor Wereldculturen' dan excessief boven zijn stand geleefd, dat het zo in de problemen is gekomen? Nee, zeker niet. Het Tropenmuseum heeft geen kostbare verbouwingen uitgevoerd, geen kostbare exposities georganiseerd, en in het personeelsbudget was al fors gesneden, waardoor bijvoorbeeld het Tropentheater, dat in dit museum op de bres stond voor interculturele uitwisseling, al had moeten sluiten. En ook hét Kenniscentrum voor de derde-

wereld, de in tweehonderdvijftig jaar zorgvuldig opgebouwde en gearchiveerde KIT bibliotheek [2] was al in 2012 goeddeels geliquideerd. Daarmee zijn niet alleen boeken naar een onbereikbaar Alexandrië verdwenen, maar ging ook een belangrijk stuk kennisopbouw in alle aspecten van de derde wereld, van hele generaties, verloren. Erfgoed via het 'afvoerputje' verdwenen.

Museum voor Wereldculturen

Wat is de situatie waarin dit nieuwe conglomeraat Museum voor Wereldculturen nu verkeert? In de fusie-aankondiging (2013) wordt nog van 'krachten bundelen' gesproken, wat een positieve insteek te zijn voor de reeds al te zeer uitgedunde personeelsformatie. Je stelt je daarbij voor, dat door bundeling van drie collecties én de erbij behorende werkkrachten een constructieve herverdeling in aandachtsgebieden mogelijk zou zijn. Bijvoorbeeld, niet meer drie 'conservatoren Afrika', maar een conservator West Afrika, een conservator Centraal Afrika en een conservator

Oost Afrika, en een soortgelijke verdeling voor de andere werelddelen. De hieruit voortvloeiende verbeterde kennisopbouw door meer specialisatie en deskundigheid qua achtergronden en zorg voor de kostbare collecties, zou dan ook zijn weerslag krijgen in de wetenschappelijke output, exposities, interculturele uitwisseling en educatieve initiatieven.

Het heeft niet zo mogen zijn, want van 'bundeling' bleek geen sprake, wel van 'snijden', met als gevolg dat er op dit moment bijvoorbeeld nog slechts één (!) conservator per werelddeel over is voor deze drie enorme collecties samen. Naast de pijn die dit gekost heeft bij al die 'afgevoerde' medewerkers betekent dit ook een enorme teloorgang van kennis en deskundigheid. Het takenpakket van een conservator is al zeer veelomvattend, maar dit pakket is nu zo groot, dat deze oplossing van één conservator per werelddeel voor drie musea slechts bedoeld kan zijn om te 'overleven'. Van wetenschappelijk onderzoek, publicaties, voordrachten, exposities en andere activiteiten mogen

3. Afrika Museum, Bergdalen

4. sfeerverlichting tijdens party in Wereldmuseum

mogen we daarom nu niet meer zo veel verwachten. Aan uitbreiding van de collectie valt al nauwelijks meer te denken. Nu was dit laatste toch al een heikel punt door de loyaliteit van onze volkenkundige musea met het Unidroit Verdrag, waarmee objecten die na 1970 hier ingevoerd werden geweerd moeten worden. Maar dat is een onderwerp apart, waarover ik hier nu niet zal uitweiden.

De andere volkenkundige musea

En hoe staat het met de andere volkenkundige musea in ons land? Dat zijn er niet veel meer. Het Wereldmuseum Rotterdam heeft herhaaldelijk de pers gehaald met ‘vernieuwingen’, zoals met het voorstel een ‘kunst-museum’ specifiek voor Aziatica te worden, wat gefinancierd zou moeten worden door de Afrikaanse objecten te verkopen. Verder door museumruimtes commercieel in te zetten voor bijeenkomsten en partijen, én als sterrenrestaurant. Een ‘voordeel’ zou zijn, dat het zich als kunst-museum nauwelijks meer met de culturele context bezig zou hoeven houden; en dat kwam goed uit want alle conservatoren waren al lang wegbezuinigd. Als ‘top-kunst-museum’ zou het zich kunnen gaan richten op een klein segment van de museumbezoekers, vooral mensen die nieuwsgierig zijn naar, of gefascineerd zijn door dat wat als ‘top-kunst’ gepresenteerd wordt. Doordat dan ook bezoekers uit het bui-

tenland aangetrokken worden, zouden wel de benodigde aantallen bezoekers ‘gehaald’ kunnen worden. Dat ‘top’ zou in zo’n situatie vooral niet gerelativeerd mogen worden (zoals bijvoorbeeld wel gebeurde in het artikel Echt of niet-Echt - TK&C najaar 2014 [3]). De ‘Collectie Nederland’ en die van het Wereldmuseum hebben inderdaad ruim voldoende kwaliteit om hier exposities van ‘topkunst’ mee te maken, maar er zijn zoveel meer redenen om naar onze volkenkundige musea te gaan. De anticlimax voor het Wereldmuseum volgde in april van dit jaar, met het Rapport Luiten [4] dat een ontluisterende blik op het (mis-)management in dit museum en de resultaten daarvan bood, zodat men daar weer ‘terug is bij AF’.

Maar hoe kritisch dit rapport ook is, het zijn ook moeilijke tijden voor musea. In deze tijd van bezui-

nigen werd door de politiek naarstig gezocht naar kostenposten, die geschrapt zouden kunnen worden zonder de kennelijk fragiele Nederlandse economie te schaden. Met Halbe Zijlstra hadden we een staatssecretaris, die “opgelucht kon zeggen, dat snijden in het cultuurbudget niet zo moeilijk is als je weinig verstand hebt van cultuur” [5], en dat hebben we geweten ook. Musea, orkesten en andere culturele instellingen moesten er aan geloven, en ‘dienden hun eigen broek op te houden’. Aan dit neoliberale, slechts op financiële leest geschoeide ‘rendementsdenken’ viel niet te ontkomen – alleen onze eigen politieke keuzes kunnen hier nog verandering in aanbrengen. Bizar is hierbij wel, dat een politieke beslissing van een gegeven moment, in de waan van de dag, in staat is om een museum-opbouw van tweehonderd jaar in een pennenstreek te gronde

5. 'Stoor ik misschien?' - Museum voor Volkenkunde - Koranschool op Java

6. Museum voor Midden-Afrika, Tervuren

7. Museum aan de Stroom, Antwerpen

te richten. Zo'n gang van zaken zou toch onmogelijk gemaakt moeten worden. Gelukkig heeft minister Bussemaker sluiting van het Tropenmuseum nu 'even' voorkomen. Het vinden van oplossingen om te 'overleven' was en is vooral afhankelijk van de inventiviteit van de leiding van de museum-organisaties. Hoe lukt het, om met zeer beperkte middelen een volkenkundig museum overeind te houden? Hoe lastig dit is voor zelfs grote musea las u al hiervoor. Maar kennelijk is dit überhaupt heel moeilijk, en stamt dit probleem al van ruim vóór de recessie van 2008. Want in de voorbije jaren is dit al meerdere musea niét gelukt. Zo zijn er in de afgelopen kwarteeuw al heel wat oude en vertrouwde volkenkundige musea verdwenen: Nederlands Volkenkundig Missie Museum in Tilburg (1987), Volkenkundig Museum Justinus van Nassau Breda (1993), Museum Gerardus van der Leeuw in Groningen (2003), Nijmeegs Volkenkundig Museum in de Radboud Universiteit (2005). En na 2008 volgden dan nog het Moluks Museum in Utrecht (2012), Afrika Centrum in Cadier en Keer (2012) en het Museum Nusantara in Delft (2013). Het waren vooral de missie en koloniale ambtenaren, die hadden gezorgd voor de opbouw van deze collecties. Naast de hiervoor genoemde grote collecties resten nu nog het Museum en de missiecollecties in Museum Steijl (waar de collectie van Cadier en Keer waarschijnlijk deels weer een

onderkomen vindt) en in Museum Oudenbosch. De krijgscollectie in Bronbeek vormt een aparte selectie. Bronbeek timmert nu wel aan de weg en profileert zich in toenemende mate door een onafhankelijke opstelling ten opzichte van ons koloniale verleden, wat tot tien jaar geleden nog niet mogelijk was. Van de situatie rond volkenkundige musea in België ben ik onvoldoende op de hoogte, maar heel veel beter dan in Nederland zal het er niet zijn. Naast het Museum voor Midden Afrika in Tervuren, het Museum aan de Stroom en het kleine Afrikaans Museum in Namen bevinden zich ook in België nog volkenkundige collecties onder de hoede van de missie. Dat het onderhouden van een collectie en het openhouden van een museum voor de sterk inkrappende RK-missie-congregaties een te grote last werd, is niet verwonderlijk. Het is dan ook meer dan jammer, dat er nooit een gezamenlijk initiatief is ontwikkeld om te komen tot een conglomeraat-missie-museum. In Vlaanderen is daar trouwens wél een serieuze poging toe gedaan, die jammer genoeg in 2012 strandde [6], maar die men dit najaar toch weer gaat proberen vlot te trekken. Overigens is het museum in Berg & Dal ook ontstaan uit een missiecollectie (congregatie vd Heilige Geest). We moeten ons realiseren, dat al die missie-congregatie en zedings-inspanningen wel degelijk ook deel uitmaken van onze nationale culturen, zijdelings samenhan-

gend met ons koloniaal verleden, en dat zij voor onze bevolking een brug naar verre en onbekende culturen vormden. Het is dus ook ónze geschiedenis, waar ook wij allen zorg voor dienen te dragen.

Cultuurspreiding

Natuurlijk is er ook kritiek op het ondersteunen van allerlei cultuur, zoals musea, toneel en van vooral klassieke orkesten. Deze kritiek wordt nogal eens geuit in termen als 'elitaire luxe', wat het tegenovergestelde is van de vroeger gebruikte en dus wat archaische term 'verheffing van het volk'. Henk van Os heeft een goed verhaal gehouden over musea en de daarvoor benodigde meerderheid in een democratie, met als meest passende antwoord op deze kritiek 'cultuurspreiding' onder de bevolking [6]. En het is goed om je hierbij te realiseren, dat onze musea (al sinds jaren) slechts door zo'n 15% van de bevolking worden bezocht. Dat zijn vooral traditionele kunstliefhebbers, maar zij niet alleen. Want er zijn ook mensen met andere belangstellingen, zoals techniek (Nemo, automuseum), wonen en cultuur (openluchtmusea, burchten en paleizen) en natuurlijk tribale kunst en culturen.

Voor veel museumbezoekers heeft de eerste kennismaking met een museum in schoolverband plaatsgevonden. Scholen zijn belangrijk om de toekomstige volwassenen over de drempel van cultuurinstellingen te helpen, en zij vormen dan ook een

wezenlijke factor in die gewenste cultuurspreiding. Die musea dienen dan wel gemakkelijk bereikbaar te zijn. In het westen van het land hebben we het Tropenmuseum, het Rijksmuseum voor Volkenkunde, het Wereldmuseum Rotterdam en het Museon, dat hier zelfs speciaal op ingericht is. De sluiting van al die kleinere volkenkundige musea betekent echter, dat op een ruime cirkel rond Nijmegen na, ten oosten van de lijn Terschelling/Tilburg er geen enkel schoolkind (en geen volwassene) meer laagdrempelig volkenkundige objecten kan zien en met hun culturele context kan kennismaken. Hetzelfde geldt voor het Noorden, Zuiden en Zeeland. Minder volkenkundige musea betekent ook minder káns op het zien van tribale kunst, en dus minder kans om er door geraakt te worden. En dat zorgt weer voor minder museumbezoek, wat noopt tot bezuinigen, waardoor minder personeel en dus minder activiteiten, minder hoogwaardige exposities en dus weer minder museumbezoek. In die fase van neergaande spiraal bevinden we ons dus nu.

Er zullen zeker mensen zijn, die zich hierbij afvragen of dat erg is. Tekenend in deze vond ik de op-

merking van de burgemeester van onze multi-culturele hoofdstad Amsterdam, geuit tegen de directeur van het Museum voor Wereldculturen. Hij vroeg zich af 'of het niet veel logischer zou zijn om al die voorwerpen gewoon terug te geven aan al die derde wereldlanden'? Daarmee zou je in één klap van deze musea af zijn, en dus van alle problemen! Deze opmerking van een burgervader die het beste voorheeft met de (andere) musea in zijn stad, zal ongetwijfeld goed bedoeld zijn, maar geeft beter dan wat dan ook de enorme lacune weer in de beeldvorming die er op dit moment bestaat over het nut en de waarde van volkenkundige musea. Gedachten als 'Ver van m'n bed, onrechtmatig verkregen, wij hebben al genoeg te stellen met onze eigen cultuur' zullen hierbij een rol spelen, terwijl meerdere mensen daarbij liever niet al te zeer herinnerd willen worden aan ons (en andermans) koloniale verleden. Het idee, dat het misschien toch beter, of tenminste gemakkelijker zou zijn om volkenkundige collecties 'terug te sturen naar de derdewereld' lijkt wellicht excentriek, maar kreeg al in 2010 concreet vorm in de uitspraak van de directeur van het Missiemuseum

Tilburg [7]: "Indien een goed beheer kan worden gegarandeerd, wordt de collectie van de Kapucijnen teruggestuurd naar Sumatra". Dat gaat dan om zo'n 11.000 objecten.

Natuurlijk is de gedachte heel goed om in de landen van herkomst volkeren te helpen hun erfgoed weer zichtbaar te maken voor de eigen bevolking. Maar dan dient dát ook het uitgangspunt te zijn voor zo'n actie. En dat was het niet, noch in Amsterdam, noch in Tilburg. Integendeel, het doel was daar slechts om van ons eigen 'probleem' af te komen. Overigens is hulp bij het opbouwen van een collectie eigen tribale kunst (nog) lang niet overal gewenst – zo bleek het onlangs nog onmogelijk om een tentoonstelling over Liberiaanse kunst in het land zelf te houden, waardoor deze uiteindelijk in Schwaz plaatsvond (Oostenrijk 2014). Maar gelukkig zijn van een dergelijke hulp ook goede voorbeelden bekend (o.a. in het Musée National in Bamako, en in het Kapenguria museum in Kenia).

Voor wie het volkenkundige museum dus niet zozeer als 'bron' ziet, maar vooral als 'probleem', blijkt dat probleem duidelijk financieel en derhalve eendimensionaal. Dat eenzijdige beeld moeten we dus zien te veranderen, als we die neerwaartse spiraal willen ombuigen. Want als er in de huidige verhoudingen niets gaat veranderen, zal die spiraal zich gewoon naar beneden voortzetten en betekent die vijftieng miljoen euro van minister Bussemaker slechts uitstel van executie.

Zoekend naar mogelijkheden om de volkenkundige collecties in onze musea de wezenlijke rol toe te kennen die ze verdienen, ligt de door Van Os beoogde 'cultuurspreiding' het meest voor de hand, een soort 'popularisering' van volkenkundige musea. Musea zijn daar in meer algemene zin al mee bezig, met projecten als de 'Museumnacht' en het 'Museumweekend'.

8. Mexicaanse verhalen in Museum Volkenkunde

Ook de 'Museumjaarkaart' is populair geworden, al kost die inmiddels ook al € 55. Het 'Tropentheater' werd goed bezocht, maar is dus ter ziele, maar ook de zomeractiviteiten voor kinderen in het Afrika Museum zorgen voor museumcontact op jonge leeftijd, en daar zullen we het in belangrijke mate van moeten hebben. Bij 'populariseren' kan je ook eens naar andere kunstuitingen kijken, zoals klassieke muziek. NPO4 wordt al op een heel andere, meer populaire manier gebracht dan het vroegere Hilversum 4, en André Rieu trekt veel meer mensen dan welke klassieke uitvoering dan ook. Sommige mensen gruwen daarvan, maar er zullen heel wat mensen zijn die via André Rieu voor het eerst een concertzaal binnen durven te komen. En als we nog even bij de muziek blijven: Waarom trekken festivals voor derdewerld-muziek als 'Hertme', Tilburg en het Carnaval in Rotterdam zo veel mensen? Zouden daar niet ook de nodige mensen bij zijn, die best iets meer zouden willen weten en zien van derdewerldculturen – en waarom kómen ze daar dan niet?

Bronnen binnen het museum

Volkenkundige musea zouden ook voor veel meer mensen dan alleen liefhebbers van tribale kunst een

'bron' kunnen zijn. Zo kan de blik van liefhebbers van 'moderne' kunst zich verruimen in contact met tribale kunst. Sinds de 'Africanistes' als Picasso en Bracques hebben al veel mensen zich daardoor laten inspireren, en in veel van onze huisinrichtingen is dit gecombineerde interessegebied terug te vinden. Het Cobra Museum toonde in 2010 een mooie expositie in combinatie met tribale kunst, terwijl het Afrikamuseum zich naast de 'klassieke' ook op moderne Afrikaanse kunst toelegt.

Zulks geldt natuurlijk niet alleen voor moderne kunst. Voor (oude) religieuze kunst geldt iets dergelijks, omdat tribale kunst veelal ook religieuze kunst is, zij het dat daar door 'het westen' nogal eens als 'heidens' tegenaan gekeken is. Er waren heel wat missionarissen, die veel van deze kunst vernietigden, maar daar tegenover staat, dat een groot deel van de tribale kunstcollecties in onze musea juist het resultaat is van missie-inspanningen. Het is niet verwonderlijk, dat juist missionarissen geïntrigeerd zijn door religie. En sommigen van hen waren dat ook door de tribale religies in hun directe omgeving. Zoals Henri Geurtjens, een pater die ik onlangs op het spoor kwam door een mededeling van Karel Sirag (zie

achterblad). Geurtjens was zeer geïnteresseerd in de lokale bevolking van de Molukken en hij vertelt over hen in meerdere boeken vol [8] levendige beschrijvingen. In 1936 werd hij de eerste directeur van het Volkenkundig Missiemuseum in Tilburg.

Missie en zending hebben het de laatste decennia moeilijk, en eigenlijk geldt dat ook voor de kerken in het algemeen. Toch is er nu juist veel aandacht voor andere wereldgodsdiensten en vooral voor mystiek in algemene zin. En als we kijken naar mogelijkheden voor het vergroten van de aantrekkingskracht van volkenkundige musea, dan is mystiek dus een onderwerp waarin deze musea zich ten opzichte van een groep potentiële bezoekers meer zouden kunnen profileren. Want mystiek is er in overvloed te vinden binnen de eigen collecties, en niet alleen in het Boeddhisme, Hindoeïsme en Islam, maar er zijn zoveel meer religies. En van de materiële afspiegeling van hun religieuze gebruiken staan de vitrines vol. Interesse in religie kan dus wel degelijk reden zijn om naar het volkenkundige museum te gaan. Het belang hiervan kan verder reiken dan louter het zien van objecten, het kan je ook raken en soms zelfs schijnbare tegenstellingen overbruggen. Want wonderlijk is, dat religieuze afwijzing (en zelfs haat) veel gemakkelijker optreedt tussen nauw gerelateerde religies dan ten opzichte van totaal onbekende religies. Kennelijk is de mens geneigd om een gerelateerd geloof nog in het eigen 'hokje' te plaatsen, en als dat niet lukt veroorzaakt dat ergernis. Bij zo'n onbekend geloof probeer je dat niet eens. Maar als je merkt hoezeer zo'n 'heidens' geloof raakvlakken heeft met je eigen geloof en cultuur kan dat je toch ineens raken. Want daar gaat het in belangrijke mate om, je zoekt het vreemde op, maar bent blij verrast als je daar toch wat eigens in herkent.

Andere onderwerpen waarin volkenkundige musea zich meer

9. Cultuurspreiding in het Afrika Museum - samenwerking met toerisme

zouden kunnen profileren ten opzichte van een groep potentiële bezoekers worden gevormd door raakvlakken in de woon- en leefcultuur van andere volkeren, met koppelingen naar architectuur, ambachten, agrarisch bedrijf, jacht en visvangst. Niet voor niets, dat een hele generatie architecten (Van Eyck, Haan, Van Stigt, Blom) ook in hun werk door met name de Dogon geïnspireerd werd. Bij al deze punten komt ook techniek om de hoek zetten, 'hoe hebben ze dat gebruikt?' De diversiteit in etnografische gereedschappen/werktuigen is dan ook enorm. Met beeldvormende technieken is dit prachtig te illustreren. Alléén afbeeldingen is slechts de helft van het verhaal, en vluchtig. Het voorwerp in het echt zien, en liefst nog in de hand hebben, dat doet je veel meer. En zo zouden liefhebbers van oude ambachten en gereedschap geïnspireerd kunnen worden door tribale collecties, indien deze zich af en toe ook op die mensen richten.

En er is nóg een groep potentiële bezoekers van volkenkundige musea: al die mensen uit andere culturen, of met 'roots' in andere culturen! Wonderlijk vond ik het, dat juist in een wereldhaven als Rotterdam, waar zo veel mensen Afrikaanse roots hebben, Afrika van het museum-palet geschrapt werd. Zo veel noord Afrikaanse inwoners (zelfs de burgemeester) telt Rotterdam, maar ook Kaap Verdianen, maar ook Senegalezen, Ghanezen. En niet te vergeten Surinamers en Antillianen.

Onze samenleving zal eerder meer dan minder multicultureel worden, in weerwil van Geert Wilders. We zullen dus manieren moeten vinden om goed met elkaar om te leren gaan, om begrip voor elkaar te krijgen en zo weer een 'samenleving' te kunnen vormen. De strenge roep tot integratie door onze overheid heeft weinig zoden aan de dijk gezet. We zullen ons echt in elkaar moeten gaan verdiepen, zodat de oorspronkelijke cultuur van de uitheemse 'medelander' niet meer au-

10. 'Dat kan ik ook' - Museum Volkenkunde

tomatisch als minder wordt beschouwd dan de eigen cultuur, en dus niet meer gemedend hoeft te worden [9].

Voor veel mensen met roots buiten Europa blijkt het juist ook belangrijk te zijn om daar meer van af te weten, ter versterking van de eigen identiteit. En volkenkundige musea kunnen voor alle Nederlanders juist weer een 'opstapje' vormen naar meer begrip voor de andere culturen.

Bij elkaar genoeg redenen, zou je zeggen, om een beroep te doen op onze volkenkundige musea, daar waar veel kennis en kunde over vreemde volken aanwezig is, vooral bij antropologen. Pardon, ik moet hier zeggen 'was', want dan moeten er wel mensen zijn die dit kunnen oppakken.

Last but not least noem ik 'geschiedenis' als bron, want een museum heet niet voor niets zo, en het Tropenmuseum heette niet voor niets Koloniaal Instituut. En ons Afrikamuseum kwam voort uit de RK missie. Deze relaties met de tropen karakteriseren onze eigen vaderlandse geschiedenis in sterke mate. Wie twijfelt er aan het belang van geschiedenis en ontwikkelingen, ook voor onze tijd? Het is ook ons erfgoed, al hoeven we daar bepaald niet steeds trots op te zijn.

Exposities naar de mensen toe

Tot hier toe vormde het uitlichten van minder op de voorgrond staande aspecten van volkenkundige collecties het onderwerp om de toeloop naar musea te verbeteren. Maar het verlagen van de drempel tot tribale kunst en cultuur is ook goed mogelijk door een omgekeerde beweging. Want zoals gezegd, de overgrote meerderheid van onze schoolkinderen heeft geen gemakkelijke toegang tot volkenkundige collecties, alleen al door de te grote afstand. En daar is wat aan te doen door het organiseren van reizende exposities van tribale kunst en cultuur. Door samen te werken kunnen tentoonstellingen prima ook op plekken geëxposeerd worden, waar zulke kunst anders nooit te zien is. Kinderen (en volwassenen) kunnen dan laagdrempelig in contact komen met kunst die ze anders nooit zouden zien. En zulks is goed te realiseren in plaatsen als Groningen, Leeuwarden, Zwolle, Eindhoven, Maastricht, Tilburg, Middelburg e.d. Van zo'n samenwerking was tot nu toe slechts zelden sprake, zoals de prachtige tentoonstelling van Afrikaanse keramiek in Leeuwarden (Princessenhof 2000) en de tentoonstelling 'Onverwachte aspecten in de Dogonkunst' in Apeldoorn (CODA 2012). Deze twee

11. Musée du Quai Branly, Parijs

12. Musée Des Confluences, Lyon - met ook etnografica

tentoonstellingen kwamen tot stand vanuit samenwerking tussen een lokaal museum en particulier initiatief, maar vanuit samenwerking tussen verschillende musea is zo iets natuurlijk ook goed te realiseren.

Want als musea daar door omstandigheden toe gedwongen worden, lukt samenwerking goed, zoals de tijdelijke sluiting van het Rijksmuseum noopte tot samenwerking en er daardoor allerlei dependances elders werden ingericht – Apeldoorn kreeg de prachtige ‘oude aziatica’ toebedeeld. Wat ik echter bedoel met ‘reizende exposities’ is natuurlijk kleinschaliger. Overigens geldt dit concept niet alleen voor tribale kunst, maar kan het ook voor andere kunst gelden, daar waar die kunst in een bepaald museum sterk ondervertegenwoordigd is. Cultuurspreiding in optima forma!

In al deze aspecten als voornoemd kunnen volkenkundige musea van groot belang zijn of worden voor onze samenleving. Onder de huidige financiële omstandigheden zal hier echter nauwelijks iets van opgepakt kunnen worden, zodat er wezenlijke kansen blijven liggen.

Buiten onze landsgrenzen

Maar los van al deze mogelijkheden tot ‘cultuurspreiding’, waarmee meer mensen de museale kunstcollecties zullen kunnen gaan bezoeken en de musea dus beter ‘hun broek op zullen kunnen houden’: Waren (en zijn) er geen andere mogelijkheden? Zouden er andere keu-

zes gemaakt kunnen worden, ook andere politieke keuzes? Daartoe zou het zinvol zijn om een duidelijk beeld te krijgen van beleidskeuzes die buiten onze grenzen gemaakt zijn (en worden) in Europa. Daar zien we meerdere volkenkundige musea die een heel andere, en soms ook heel florissante ontwikkeling hebben doorgemaakt. Het Musée Quai Branly (2006) in Parijs daartert nog van voor de economische crisis, maar van recenter datum zijn het Musée des Confluences in Lyon, het Musée d’Ethnographie in Genève, de restauratie van het Museum voor Midden Afrika in Tervuren en het immense Humboldt Forum [10] dat in 2019 met nieuw elan zijn museumdeuren zal openen in Berlijn.

De filosofie achter deze musea ademt een zo volslagen andere sfeer dan die van de ‘dood in de pot’, van een boze geest welke dusdanig bezit heeft genomen van de Nederlandse volkenkundige musea, dat je erg benieuwd wordt naar de strategieën, die geleid hebben tot de realisatie van zulke levensvatbare concepten in het buitenland.

Zo bleek, dat er bijvoorbeeld voor het museum in Lyon ruimte was geweest om meer filosofische vragen leidend te laten zijn, zoals: Hoe is de mens ontstaan? Wat is ons lot? Welke verschillende beschavingen en culturen zijn er? Wat is onze plaats in de levenscyclus? etc.[11]. Die ruimte in opzet en financiële mogelijkheden is er bij geen van

onze volkenkundige musea, zodat zij vooral geleid (moeten) worden door: Wat kost het? en Wat levert het op? met als belangrijkste ‘filosofie’, het ‘ophouden van de eigen broek’. Veel musea in het buitenland zijn overigens gratis toegankelijk, soms helemaal en soms dien je alleen voor bijzondere exposities te betalen – over ‘cultuurspreiding’ gesproken.

Interessant is dus te weten, waarom er op sommige plaatsen in het buitenland wel ruimte/geld is om dit soort vragen te stellen en in Nederland niet? En daarbij ook, welke keuzes er gemaakt konden worden, en hoe kwam men tot deze keuze?

Europe Museum Project

Op het moment, dat de plannen voor het Humboldt Forum concreet vorm begonnen te krijgen, heeft het bestuur van onze zustervereniging, de Freunde Afrikanischer Kultur, het plan opgevat om een onderzoeksproject op te zetten bij vijftwintig Europese volkenkundige musea. Het gaat daarbij om musea die in de afgelopen jaren ingrijpende veranderingen hebben doorgevoerd qua nieuwbouw of verbouwing, digitalisering, structurele maatregelen of anderszins. Met dit onderzoek beogen de ‘Freunde’ de vormen van aanpak bij musea te inventariseren. De verwachting is, dat uit de resultaten daarvan lering te trekken is bij toekomstige keuzes. Want tot nu toe lijkt veelal het wiel steeds opnieuw uitgevonden te

13. Het prestigieuze Humboldt Forum in aanbouw

moeten worden.

De vragen van de onderzoeksgroep worden gesteld aan de hand van een standaard-enquête en betreffen vooral: Van welke ideeën, concepten en doelen is men uitgegaan bij de gerealiseerde veranderingen, en hoe worden de resultaten daarvan beoordeeld? Vanzelfsprekend zal daar ook de hen geboden financiële ruimte in worden meegenomen en dus zal naast de museumdirecties ook de overheid (gemeentebestuurders) over dit onderwerp geënquêteerd worden. Daarbij bestaat de hoop, dat ook de landelijke politiek geïnteresseerd raakt. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling van de onderzoekers om kritiek te leveren op keuzes die door musea zijn gemaakt. Zij hopen juist, dat het systematisch vergelijken van de verkregen gegevens zal leiden tot een openlijke discussie over de verschillende oplossingen die door de musea gekozen en gebruikt zijn. Hierbij zou duidelijk kunnen worden, dat bepaalde oplossingen voor sommige situaties gunstig zijn, en andere juist niet. Dit alles in de hoop betere mogelijkheden te realiseren om de door jouw museum beoogde doelstellingen te kunnen bereiken. De voortgang van dit onderzoek, dat eind 2017 afgerond zou moeten zijn, zal met zekere regelmaat gepubliceerd worden in het tijdschrift 'Kunst und Kontext', opdat gedurende dit hele traject al discussies plaats kunnen vinden. Uiteindelijk zullen alle gegevens in boekvorm gepubliceerd worden. Ook zullen wij u via Footprints en/of ons tijdschrift op de hoogte houden van de highlights uit dit onderzoek. Mede daarom heb ook ik deelgenomen aan deze besprekingen voor zover zij plaatsvonden in de Vlaams--Nederlandse regio (Antwerpen, Brussel, en Amsterdam voor de drie Wereldculturen-locaties. Rotterdam viel buiten de selectie).

Samenvatting

Onze volkenkundige musea kunnen blijven voortbestaan en weer interessant worden, indien het ze lukt uit de huidige negatieve spiraal te komen. Dat is mogelijk door ze aantrekkelijker te maken voor een groter deel van de bevolking. Scholen en andere vormen van onderwijs spelen hierin een hoofdrol. Ook zijn er veel meer doelgroepen dan alleen de huidige museumbezoekers waar volkenkundige musea zich tot kunnen richten. Tribale kunst dient daartoe beter bereikbaar gemaakt te worden voor iedereen, wat bereikt kan worden met 'reizende exposities'. Voor dergelijke en andere plannen in het kader van 'cultuurspreiding' is echter meer financiële ruimte nodig, en nu ons land inmiddels uit de economische recessie is gekomen, lijkt daar ook uitzicht op te kunnen komen. We doen dan ook een beroep op de politiek om deze ruimte te gaan bieden.

Maar naast het aanspreken van meer doelgroepen zullen ook andere keuzes behulpzaam kunnen zijn in het creëren van een gezond en inspirerend museumklimaat. Welke keuzes? Wellicht kunnen de resultaten van het onderzoeksproject "Europe Museum Project", waarin recente veranderingen in de etnografische musea in Europa tegen het licht worden gehouden, daarbij behulpzaam zijn. Daar gaat u vanuit onze Duitse zustervereniging nog meer van horen.

Marchinus Hofkamp

Literatuurlijst

- [1] Lent, Daan van & Kammer, Claudia - Tropenmuseum en Metropole Orkest gered – NRC 2015-06-08
- [2] Blokker, Bas – Tien kilometer boeken, pfft, weg – Interview met Hans Harteveld, schrijver van "De verkwanseling van een kroonjuweel" – NRC 2015-06-26
- [3] Hofkamp, M – Echt of niet-Echt –TK&C najaar 2014
- [4] Luiten, Gitta – Onderzoek Wereldmuseum Rotterdam - april 2015
- [5] Weggeman, Mathieu – Schadelijk: de bedrijfseconoom en regelneef vervangt de hoofdingenieur – NRC 16-05-2015
- [6] www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20121022_00343728
- [7] <http://jegensentevens.nl/2013/02/henk-van-os-en-de-verheffing-van-het-volk/>
- [8] <http://resources.huygens.knaw.nl>
- [9] Geurtjens, Henri – Zijn plaats onder de zon – 1950 & www.historietilburg.nl/links%20boeken/De%20Paap%20G.htm
- [10] Lévi-Strauss, Claude - Het trieste der tropen - Spectrum 37, 1962
- [11] www.humboldt-forum.de/en/humboldt-forum/philosophy/on-the-road-to-the-humboldt-forum/
- [12] Feijter de, Iris – over Musée des Confluences – 'Collect' 2015 nr 5

Lijst Afbeeldingen

1. Tropenmuseum, Amsterdam – foto www.urbancapture.com
2. Rijks Museum Volkenkunde – foto <http://thisgennadventure.com>
3. Afrika Museum Berg & Dal buiten – foto www.vvvarnhemnijmegen.nl
4. Wereldmuseum, Rotterdam – foto www.jkfoto.nl
5. Stoor ik misschien? – foto <http://volkenkunde.nl>
6. Museum voor Midden Afrika, Tervuren – foto www.africamuseum.be
7. Museum aan de Stroom, Antwerpen – foto Sarah Blee
8. Mexicaanse verhalen – foto <http://stezontli.wordpress.com>
9. Instructie Afrika Museum – foto <http://nijmegenleeft.nl>
10. Dat kan ik ook – Volkenkunde – foto www.wereldvanculturen.nl
11. Musée du Quai Branly, Parijs – foto Jani Patokallio
12. Musée des Confluences, Lyon – www.wuffingtonpost.fr
13. toekomst impressie Humboldt Forum - www.sbs-humboldtforum.de
14. Musée d'Ethnographie, Genève – foto Magda Ghali